

Arbejdsrapporter fra

AU IDEAS Pilotcenter:

Den demokratiske offentlighed

- udfordringer og udviklingsperspektiver

Nr. 3

Henrik Kaare Nielsen: *Æstetiske interventioner i den politiske proces*

Arbejdsrapporter fra AU Ideas Pilotcenter:

Den demokratiske offentlighed – udfordringer og udviklingsperspektiver

Der er en solid tradition for at betragte den offentlige samtale som demokratiets livsnerve. Her finder den folkelige meningsdannelse sted, og det er her, de valgte politikere skal kunne begrunde og forsvare deres forvaltning af magten. I dag forekommer den offentlige samtale imidlertid at være udfordret på forskellig vis af fænomener som spin, professionalisering af politikken, kommercialisering af medierne, ulighed i adgang til deltagelse m.m. Ligeledes træffes politisk betydningsfulde beslutninger ofte i sammenhænge, som offentligheden savner indsigt i – fx professionelle netværk, globalt agerende virksomheder, EU-systemet mv. Projektet vil foretage en tværfaglig analyse af disse udfordringer med henblik på at kortlægge deres karakter og rækkevidde. I forlængelse heraf skal det undersøges, på hvilke måder den offentlige samtale kan styrkes som faktor i den politiske beslutningsproces.

Nr. 3, 2012: Henrik Kaare Nielsen: *Æstetiske interventioner i den politiske proces*

Copyright: forfatteren

ISBN 978-87-87906-67-8

ISSN 2245-6171

Centrets arbejdsrapporter kan downloades fra www.offentlighed.au.dk

AU IDEAS er et initiativ, der er skabt i 2011 i samarbejde mellem Aarhus Universitets Forskningsfond og Aarhus Universitet. Det har til formål at hjælpe visionære og originale, interdisciplinære projektideer med at blive realiseret. Et AU IDEAS Pilotcenter arbejder i en periode på 3-5 år med at udvikle en forskningsidé med henblik på at etablere et større forskningscenter. Det aktuelle Pilotcenter har opnået støtte for perioden 2012-2015.

Æstetiske interventioner i den politiske proces

Den følgende fremstilling forudsætter og bygger videre på den tankegang og begrebslighed, der er udviklet i arbejdsrapport 1 og 2.

Æstetisk gestaltning af den politiske praksis ikke noget eksklusivt senmoderne fænomen. Også i tidligere epoker spillede den æstetiske iscenesættelse en central rolle i den politiske proces, men den konkrete samfundshistoriske kontekst er afgørende for karakteren af det æstetiskes rolle og for, hvilke former og udtryk der er dominerende.

Som beskrevet i arbejdsrapport 1, er den sociokulturelle kontekst i senmoderniteten kendetegnet ved traditionsbrud, almen velstand, udfladning af kulturelle hierarkier og et relativt højt uddannelsesniveau. Genuin uoverskuelighed i de sociale relationer og det frisatte individs ambivalente identitetsproblematikker præger den almene betydningshorisont og rykker spørgsmål om tillid og personlig troværdighed i fokus i skabelsen af politisk orientering. Æstetisk kommunikation og iscenesættelse har endvidere status af et alment praksisvilkår, som det politiske liv er nødt til at forholde sig til for overhovedet at opnå synlighed. Politikken befinder sig i en permanent konkurrence med den overflod af øvrige, ikke mindst kommercielle, appeller til sanser og følelser, som præger kampen om opmærksomhed i det offentlige rum, og dens æstetiske dimension kan derfor siges at have en kvalitativt mere gennemgribende, men samtidig også mere "normaliseret" status end i tidligere modernitetsepoker.

Med hensyn til den demokratiske politiske proces i senmoderniteten er det interessante spørgsmål således ikke "æstetisk iscenesættelse eller ej", men "æstetisk iscenesættelse hvordan". En central, senmoderne rammebetingelse for denne iscenesættelse er den i arbejdsrapport 2 beskrevne almene æstetiseringstendens, altså udrustningen af snart sagt alle hverdagslivets brugsgenstande,

praksisrum, identiteter og relationer med potenserede appeller til sanser og følelser. Dette vilkår i kampen om opmærksomhed sætter også sit præg på den politiske kommunikations henvendelsesformer, og denne tendens er i den politologiske forskning primært blevet italesat som et spørgsmål om den politiske kommunikations transformation til marketing og samfundsborgerens forvandling til konsument.¹

Ambitionen med nærværende fremstillings kombination af modernitets-teoretiske, offentlighedsteoretiske og æstetikteoretiske begreber og distinktioner er at udstyre analysen af æstetiseringstendenser i den politiske proces med en mere nuanceret teoretisk ramme, der dels opretholder forståelsen af det politiske felt som en modsætningsfyldt størrelse med en flerhed af dynamikker og mulige udviklings- og forandringsperspektiver – og altså ikke på forhånd giver markedets logik monopol på at definere feltet; dels ikke nøjes med at konstatere, at der appelleres til sanser og følelser, men har remedier til at sondre mellem en flerhed af specifikke typer italesættelse af sanser og følelser. Endvidere til at vurdere disse forskelligartede italesættelsers respektive potentialer og begrænsninger med hensyn til at bringe de vakte følelser i samspil med fornuften og til at reflektere dette forhold generaliserende i relation til den senmoderne livsverden og de hertil knyttede ambivalente identitetsproblematikker. Endelig repræsenterer den udviklede begrebslighed i forlængelse heraf et elaboreret grundlag for at reflektere over, hvilke konsekvenser forskellige æstetiseringsformer vil kunne have for karakteren af samfundets offentlige meningsdannelse og politiske kultur.

Relevante spørgsmål til analysen af æstetiseringstendenser i den politiske offentlighed ville på denne baggrund f.eks. være de følgende: Hvilken kategori af æstetisk diskursiv praksis er der tale om? Hvilken type dialog inviteres der til? Levner det diskursive balanceforhold den politiske diskurs mulighed for at ska-

¹ Se f.eks. Sigge Winther Nielsen (red.): *Politisk Marketing*, Kbh.: Karnov Group 2011; samt Johannes Andersen, Sanne Lund Clement & Niels Nørgaard Kristensen: *Kunder i politikken. På sporet af den forbrugeristiske medborger*, Højbjerg: Hovedland 2011.

be betydning på sine egne præmisser, eller tager den æstetiske intervention form af kolonisering? Er der i de æstetiske former, den politiske praksis antager, rum for det samspil med begreber og fornuftsargumenter samt den refleksion af den sociale interessedimension, som den kvalificerede politiske dømmekraft forudsætter? Hvad betyder æstetiseringstendensens konkrete former for karakteren af den offentlige meningsdannelse, den kollektive erfaringsdannelse og den politiske kultur?

Offentlighedstypernes æstetik

Vi sondrede i arbejdspapir 1 mellem fire forskellige institutionelle offentlighedstyper (den statslige beslutningstageroffentlighed, den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed og den civilsamfundsmæssige offentlighed dels på overordnet, dels på decentralt niveau). Den senmoderne æstetiseringstendens gør sig gældende som kontekstvilkår for dem alle, men på forskellig måde og med forskellig vægt. Disse forskelle skal kort karakteriseres i det følgende, og i forlængelse heraf skal der redegøres for særlige vilkår, der kendetegner den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed som ramme for betydningsdannelse.

Den statslige beslutningstageroffentlighed er i denne sammenhæng umiddelbart den mindst interessante, for så vidt som den er eksponent for en ritualiseret, repræsentativ statsmandsæstetik, hvis former er klart funktionsbestemte med henblik på at understøtte statens autoritet, de trufne beslutningers legitimitet og den almene tillid til og lydighed over for institutionerne. Denne type henvendelser er med andre ord monologiske, og deres implicite recipient er *borgeren som undersåt*.

Denne æstetiske genre er stærkt konventionsbunden og drejer sig udadtil over for undersåtterne om fremstillingen af skiftende politikere som den p.t. uomtvistelige inkarnation af den samfundsmæssige magt. Den monumentaliserende iscenesættelse af statsmanden m/k er designet til at indgyde recipienten ærefrygt og overbevisning om, at de fælles anliggender håndteres myndigt og kom-

petent. Endvidere fungerer dette stilfællesskab internt blandt beslutningstagere styrkende for deres gensidige tillid i den komplicerede forhandlings- og kompromisdannelsesproces: Den afdæmpede, konventionaliserede æstetik neutraliserer forskelle, signalerer seriøsitet og kalkulerbarhed og bekræfter den gensidige forbundethed.

Den individuelle politikers spillerum for at præge iscenesættelsen i kraft af sin personlige stil og fremtræden er således snævert og indskrænker sig (ud over en vis frihedsmargen med hensyn til valg af slips for mændenes vedkommende og valg af spadseredragtens farve for kvindernes vedkommende) til spørgsmålet om, hvorvidt den institutionelle rolle udfyldes overbevisende og værdigt. Til gengæld kan det blive et alvorligt problem for den pågældende politikers image, hvis dette ikke er tilfældet. Som det f.eks. blev tydeligt i forbindelse med Lars Løkke Rasmussens lidet glørværdige ledelse af FN's klimakonference i København i december 2009 eller i forbindelse med Poul Nyrup Rasmussens demonstration af dårlig dømmekraft i valget af cykelhjem ved en protest mod franske atomprøvesprængninger i 1995.

I den anden ende af spektret lægger *de decentrale civilsamfundsmæssige del-offentligheder* en mangfoldighed af æstetiske modstandsprofileringer for dagen – det være sig en borgergruppe til bevarelse af den lokale skole, protestaktioner mod nedskæringer på daginstitutioner eller ældrepleje, græsrodsinitiativer af typen ”Jyder mod overflødige motorveje”, dyreværnsaktivister, miljø- og klimaaktivister, ungdomshusaktivister, subkulturelle politiske kunstnergrupper etc. Som det blev pointeret ovenfor, er der her tale om deloffentligheder, der i udgangspunktet trækker på den konkret behovsreflekterende offentlighedsmodalitet. Indadtil bearbejder de subjektive behov og samfundsmæssige konflikterfaringer dialogisk, men udadtil tenderer de ofte til at iscenesætte sig selv og den enkeltsag, de kæmper for, monologisk med *den indforståede sympatisør* som implicit recipient. Den æstetiske gestaltning er tæt sammenvævet med den politiske identitetsdannelse og vil typisk have dikotomisk karakter, således at appellen inviterer til stærk emotionel identifikation indadtil og skarp afgrænsning udadtil, ofte i form af deciderede fjendebilleder af modstandere. Som det

f.eks. kommer til udtryk nedenfor i fremstillingen af henholdsvis en protest mod regeringens nedskæringspakke i juni 2010 og kampen omkring Ungdomshuset på Jagtvej i København i marts 2007.

Som det blev pointeret i arbejdsrapport 1, rummer denne type decentrale politiseringsprocesser dog også principielle potentialer for nuancerende læreprocesser og udvikling af universelle perspektiver på kampene.

De to resterende offentlighedstyper kan være vanskelige at holde klart ude fra hinanden – ikke mindst fordi de begge opererer på det overordnede, samfundspolitiske niveau, for en stor dels vedkommende forholder sig til de samme temaer og betjener sig af de samme medier – dog på forskellig vis. Hertil kommer, at de professionelle politikere optræder i begge offentlighedstyper.

Den helhedsorienterede civilsamfundsmæssige offentlighed udfolder sig i den almene, åbne debat i public service-medierne, i de seriøse aviser og magasiner, i dele af internettets blogosfære, i regi af helhedsorienterede sociale bevægelser og NGO'er, ved samfundspolitiske debatmøder og demonstrationer – samt i alle de helhedsorienterede diskussioner, som engagerede samfundsborgere fører i hverdagens fora på arbejdspladser, i nabolaget og i familier og vennekredse. Her vil den diskursive praksis' æstetiske dimension i hovedreglen være underordnet den sagsorienterede, politisk-indholdsmæssige dimension, henvendelsen vil være dialogisk anlagt, og den implicite recipient vil være *den alment ræsonnerende samfundsborger*. Nedenstående eksempler fra henholdsvis OOA og Amnesty International, som på hver sin måde henvender sig dialogisk til recipienten og baserer sig på en universalistisk politisk etik, er udtryk for denne type gestaltning.

Den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed er domineret af samspillet mellem professionelle politikere og professionelle medier. Politikerne repræsenterer på den ene side et samfundspolitisk engagement og deltager med konkrete politiske indspil i den offentlige debat, og på den anden side er de hver især bærer af en privat interesse i at sikre sig synlighed, opbakning og genvalg. Tilsvarende har public service-medierne og de publicistisk orienterede medier generelt på den ene side til formål at bidrage til at skabe en væsentlig og velfungerende samfundspolitisk debat, og på den anden side befinder de sig i en skarp konkurrence

med hinanden og med rent kommercielle medier om at tiltrække sig opmærksomhed hos læsere/lyttere/seere og dermed sikre sig abonnenter/kunder, annoncer og/eller licensmidler. I dette dobbelte spændingsfelt udfolder der sig i den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed et dynamisk samspil mellem politisk og æstetisk diskursiv praksis, og henvendelsernes implicite recipient svinger mellem *den alment reflekterende samfundsborger* og *den selvcentrerede konsument* – undertiden fortættet i én og samme henvendelse som i nedenstående eksempel.

Den parlamentsorienterede massemedieoffentligheds æstetiseringsniveauer

Når vi taler overordnet om tendenser til æstetisering af det politiske i senmoderniteten, altså om tendenser til, at formaspektet og følelsesappellen potenseres og marginaliserer den indholdsmæssige substans og fornuftsappellen, er det i hovedreglen fænomener i den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed, karakteristikkene gælder. Som arena for personlig profilering, taktiske magtkampmanøvrer samt mediekonkurrence om markedsandele rummer denne offentlighedstype stærke incitamenter til at skabe sig opmærksomhed via høj volumen og emotionelle appeller snarere end via sagsorienteret argumentation.

Æstetiseringstendensens mulige konsekvenser for den kollektive erfaringsdannelse og samfundets politiske kultur som helhed afhænger af samspillet og det indbyrdes dominansforhold mellem alle fire offentlighedstyper. Men i denne konstellation er det ligeledes den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed, der danner omdrejningspunkt – dels fordi den i kraft af sin forankring i medierne og den professionelle politik har en større institutionel tyngde og permanens end de mere løst organiserede og ofte ad hoc-prægede civilsamfundsmæssige offentlighedstyper; dels fordi den udgør et rammevilkår for enhver civilsamfundsmæssig opinionsdannelse: Denne vil kun kunne opnå afgørende indflydelse på den politiske beslutningsproces og samfundets kollektive erfaringsdannelse, i det omfang den også er i stand til at sætte sig igennem som vægtig position i den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed. Denne offentlighedstype skal derfor behandles nærmere i det følgende.

Æstetiseringen af det politiske, som den kommer til udtryk i den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed, foregår på to sammenhængende niveauer: et specifikt artefaktniveau og et "atmosfærisk" niveau, der trækker på den almene æstetiseringstendens. I samspillet mellem politiker og medier iscenesættes politikerens først og fremmest som et æstetisk artefakt, der byder sig til for en projicerende dialog. Det er i denne offentlighedstype altid politikerens person, der er kernen i henvendelsen og genstand for æstetisering, men hovedvægten i

gestaltningen af artefaktet/dialogtilbuddet kan alt efter konteksten ligge på politikerens private egenskaber og forhold, det politiske magtspil, han/hun deltager i, eller det politiske indhold, han/hun bringer til torvs.

frisk just over landet

Vi har model, vi har viljen og vi har kræfterne. Så nu vil vi videre frem. **Dansk Folkeparti**
Det er Danmarks fremtid, det gælder. www.danskfolkeparti.dk © 2011 DF

Som det blev pointeret i arbejdsrapport 2, afhænger karakteren af den erfarings- og betydningsdannelse, som udvikles i den projicerende dialog, af samspillet mellem dels henvendelsens æstetiske gestaltning, altså dens formelle egenskaber, genretræk og implicite recipient, dels den empiriske recipients erfaringsmæssige forudsætninger for og beredskab til at indgå i dialogen. Der er med andre ord tale om en kompleks proces, hvis resultat ikke er muligt at foruddiskontere i generelle termer. Men karakteren af artefaktets invitation spiller under alle omstændigheder en væsentlig konditionerende rolle for den projicerende dialoges bevægelsesmuligheder og udviklingsperspektiver.

Eksempelvis er en æstetisk henvendelses grad af *betydningsmæssig åbenhed* henholdsvis *lukkethed* ifølge receptionsæstetikken afgørende for karakteren af den dialog, den lægger op til: En høj grad af lukkethed (hvor henvendelsen i sit udtryk minutiøst søger at fastlægge sin betydning i form af f.eks. præsentation af en nuanceret analyse af de politiske udfordringer, gestaltning af alternative målforestillinger og konkrete midler til indløsning heraf) rammesætter og kanaliserer betydningsprojektioner på håndfast vis og ægger til indholdsmæssig tilslutning eller modsigelse på klare præmisser. En høj grad af åbenhed vil derimod i omfattende forstand overlade betydningsdannelsen til recipientens projektioner inden for en vagt indholdsudfyldt ramme. Jo højere grad af åbenhed, desto friere udfoldelsesmuligheder for recipientens betydningsprojektioner, men også desto mindre kvalificerende og nuancerende dialog i processen. Ultimativt udgør den åbne henvendelse en ladeport for arbitrære, monologiske projektioner af ubearbejdede private ønskeforestillinger eller ressentimenter.²

² Et illustrativt eksempel på en åben politisk henvendelse er forløbet omkring partiet *Ny Alliance*, der ved sin dannelse i maj 2007 præsenterede sig som en "fornyelse" og et alternativ til blokpolitikken. Endvidere var den bærende appel til mulige vælgere, at "nok er nok", og at Dansk Folkepartis indflydelse skulle begrænses. Partiet havde ud over disse markeringer ikke

Det er således et springende punkt, hvorvidt den appel til sanser og følelser, der præger henvendelserne i den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed, har karakter af en endimensional bekræftelse af potentielle vælgers umiddelbare emotioner og smagspræferencer – og altså blot betjener sig af det behagelige æstetik – som de ovenstående eksempler på hver sin måde må formodes at bestræbe sig på. Eller om den også giver betydningsprojektion et kvalificerende modspil ved at udfordre recipientens politiske dømmekraft, idet den adresserer den konfliktuelle sociale interessedimension og inviterer til bearbejdning heraf i den alment reflekterende fornufts medium.

Sidstnævnte kræver vel at mærke ikke nødvendigvis en sofistikeret, avantgardistisk gestaltning, men kan også tænkes som en videreudvikling af populærkulturelle æstetiske former, der traditionelt har balance, orden og harmoni som centrale motiver. De følelser, der pirres af og spontant søger tilfredsstillelse i disse former, kan således med udgangspunkt i det skønnes æstetik bearbejdes i retning af realitetsdygtighed, idet de på en gang tages alvorligt og i et samspil med forstandens almengørende kategorier gøres reflektive og bringes i clinch med de konflikter og ambivalenser, de er sammenvævet med i recipienternes konkrete livssammenhæng. Eller følelserne kan med udgangspunkt i det sublimes æstetik konfronteres med punktuelle, omkalfatrende brud på de etable-

noget politisk program og fremlagde heller ikke konkrete bud på, hvordan man ville overvinde blokpolitikken. På trods af – eller måske rettere: i kraft af – dette svagt indholdsudfyldte grundlag formåede partiet at skabe sig en voldsom bevågenhed i offentligheden. Det stormede frem i meningsmålingerne og stod på et tidspunkt til at få 29 mandater i Folketinget. I valgkampen i 2007 kom partiet under pres fra både politiske konkurrenter og journalister for at præstere en højere grad af lukkethed/indholdsmæssig klarhed i sine appeller, og her gik det galt: det blev åbenbart, at partiet hverken havde kvalificerede bud på de politiske udfordringer eller internt fodslag, og dets vælgeropbakning styrtdykkede.

Et eksempel på en magtpolitisk mere vellykket brug af åbne appeller er Barack Obamas præsidentvalgkampagne i 2008, hvor luftige visioner om "hope" og ikke nærmere specificeret "change" synes at have været afgørende faktorer i mobiliseringen af vælgere.

Pointen er imidlertid, at en åben appel i et demokratisk offentlighedsperspektiv er ukvalificeret. Som det også er velkendt fra populistisk propaganda, kan åbne appeller mobilisere og kanalisere alskens diffuse frustrationer og uspecifikke håb om forandring og således undertiden blive en stærk faktor i den politiske magtkamp. Men der er i sådanne processer ikke tale om demokratisk meningsdannelse, men derimod om skabelsen af stemninger på masseplan, der er flygtige og indholdsmæssigt uspecifikke.

rede ordens- og meningsforventninger og inviteres ind i en åben, fornuftsbaseeret søgeproces, der reflekterer over mulighedsbetingelserne for at genskabe orden på nye præmisser. En politisk henvendelse kan med andre ord gestaltes æstetisk som et flerdimensionalt spændingsfelt, som – i stedet for at entydiggøre komplekse forhold – synliggør og balancerer imellem en flerhed af muligheder og dermed åbner offentlighedens horisont for nuanceret debat og kollektive læreprocesser.

Men den første forudsætning for at realisere dette perspektiv er, at de politikere og medier, der gestalter henvendelserne, ønsker det – og dette synes sjældent at være tilfældet.³ Den afpolitiserende, harmoniorienterede appel med udgangspunkt i det behageliges æstetik indtager således en prominent position i den parlamentsorienterede massemedieoffentligheds henvendelsesformer, og nuanceringsperspektivet er heller ikke fremtrædende i den anden hovedtendens i massemediernes fremstilling af politik: den polariserende iscenesættelse.

Her orkestreres politiske debatter pr. definition således, at ethvert synspunkt øjeblikkeligt skal konfronteres med sin absolutte modpol i meningsspektret. Snarere end at skabe rum for kompleksitet, sagsorienteret refleksion og nuanceret udfoldelse af argumenter bidrager denne debatarkitektur til at reducere politik til et nulsumsspil og politikerne til mundhuggende kamphaner i underholdningsbranchens arena. Som vi var inde på tidligere, er praksisvilkårene i den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed stærkt præget af politikernes og mediernes respektive konkurrencesituation. For mediernes vedkommende bliver det overordnede hensyn på denne baggrund at tiltrække seere/lyttere/læsere ved at gestalte indholdet sensationssøgende, dynamisk og underholdende, og for politikernes vedkommende at gå sejrrigt ud af debatten og dermed styrke sig selv og partiet i kampen om magten.

³ Se også fremstillingen hos Dieter Prokop: *Ästhetik der Kulturindustrie*, Kulturanalysen Bd. 11, Marburg: Tectum Verlag 2009.

Blandt politikere tjener den polariserende æstetisering af en politisk uenighed således hyppigt som kalkuleret magtdiskurs. Hvis man kan slippe af sted med at fremstille sin modpart som repræsentant for ondskaben selv, som landsforræder, terroristsympatisør, kryptokommunist, nazist eller anden irreparabel dårskab hinsides kommunikativ rækkevidde, fratager man modparten status af demokratisk dialogpartner. I overensstemmelse med B-filmens dikotomiske betydningsunivers tager man herved selv patent på den demokratiske fornufts dyder og positionerer sig følgelig fordelagtigt i det magtpolitiske spil.

Det er således hverken en kompromisorienteret søgen efter fornuftige løsninger på samfundets fælles problemer eller en hermed sammenhængende fælles læreproces med perspektiver for konsensual erfaringsdannelse, der stimuleres af denne gestaltning af den politiske udveksling. Der er snarere tale om, at iscenesættelsen rendyrker den triadiske struktur i kommunikationen, som i arbejdsrapport 1 blev karakteriseret med reference til Bernhard Peters, og som er kendetegnet ved, at de stridende parter i realiteten ikke henvender sig til hinanden, men til hver sit publikum. Publikum adresseres med andre ord som allerede opdelt i lejre med bestemte sym- og antipatier, som så bekræftes og befæstes af kamphanernes monologiske præstationer i manegen. Henvendelsen appellerer med andre ord til den idiosynkratiske dom som æstetisk diskurs: Særinteressehorisonten forbliver intakt, og man behager sig ved at få sine fordomme bekræftet.

At den politiske debat i den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed for en stor dels vedkommende har denne goldt polariserende karakter, betyder imidlertid ikke, at den politiske proces i det senmoderne demokrati ikke længere formår at bearbejde argumenter og skabe kompromiser, der reflekterer samfundet som helhed – dette foregår blot ikke i offentlige fora, men i lukkede forhandlingsforløb og governancenetværk. Det er således ikke forløbet frem mod beslutningstagen, der fremkalder reflekterende menings- og erfaringsdannelse i

den almene offentlighed, men i bedste fald blot det efterfølgende livtag med de allerede truffne beslutningers konsekvenser.

Det er med andre ord ikke den myndige, deltagende borger, massemedie-offentlighedens iscenesættelse af politisk debat har som modelreipient, men derimod *den selvcentrerede, underholdnings- og bekræftelsessøgende tilskuer*, hvilket ikke kan undgå at sætte sit præg på den politisk-kulturelle erfaringsproces. Den polariserende gestaltning af debatten rummer ikke umiddelbart ansatspunkter for kompromisdannelse, nuancerende erfaringsdannelse og overskridelse af allerede etablerede positioneringer. Men de monologiske positionsmarkeringer kan ikke desto mindre have langsigtede politisk-kulturelle effekter, for så vidt som effektjagende retoriske spidsformuleringer langsomt kan forskyde de almene etiske grænsedragninger – som det f.eks. har været tilfældet på udlændingepolitikkens område i 00'erne.

En tilsvarende sondring mellem blot bekræftende og refleksive henvendelsesformer kan foretages på det "atmosfæriske"⁴ niveau af æstetiseringstendensen. Her er der tale om en generaliseret udrustning af det kollektive betydningsrum – og i nærværende sammenhæng specifikt det politiske praksisrum – med en sanselig og emotionel merbetydning. Recipienten fører i denne kontekst ikke en projicerende dialog med specifikke artefakter (f.eks. en konkret politiker), men udveksler med det givne praksisrums helhedsmæssige æstetiske gestaltning i form af, hvad vi kunne kalde en "atmosfærisk projektion", der modulerer oplevelsen af rummet og udstyrer dette med en specifik stemningskvalitet, en atmosfære.

Denne bestemmelse implicerer, at der er kvalitativ forskel på det modspil, som forskellige rumgestaltninger yder den atmosfæriske betydningsprojektion.⁵ En dominerende type gestaltning af det politiske praksisrum i den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed forekommer således at være nært beslægtet med det klassiske *festrum*, som Reinhard Knodt beskriver det.⁶ Festens rum bærer sin mening i sig selv og er grundlæggende bestemt ved sit kontrastforhold til hverdagslivets forskellige, uddifferentierede og funktionsbestemte praksisrum, hvor konflikter, ambivalenser og rollebetinget distance mellem mennesker er et vilkår. Heroverfor er festens rum kendetegnet ved den temporære ophævelse af disse træk ved hverdagslivets relationer til fordel for skabelsen af et fællesskab baseret på nærhed og harmonisk overensstemmelse. Ved hjælp af en særlig iscenesættelse af det fysiske rum, deltagernes ikke-hverdagslige påklædning og adfærdsformer samt forskellige former for kultivering og beruselse af

⁴ Se til atmosfærediskussionen generelt Gernot Böhme: "Atmosphere as the Fundamental Concept of a New Aesthetics" in *Thesis Eleven* nr. 36, 1993, Reinhard Knodt: *Ästhetische Korrespondenzen*, Stuttgart: Reclam 1994, samt Niels Albertsen: "Urbane atmosfærer" in *Sociologi i dag*, nr. 4, 1999. Jeg går af pladmæssige grunde ikke ind i den uenighed med hensyn til atmosfærefænomenets ontologi, som præger Böhmes og Knodts positioner.

⁵ Tilsvarende vil individer med forskellig social og kulturel erfaringsbaggrund råde over et forskelligt mål af "atmosfærisk kompetence" (Reinhard Knodt) til at udveksle med det æstetiserede rum.

⁶ Reinhard Knodt: op.cit. s. 65ff.

sanserne (dæmpet belysning, høj musik, forfinet mad og alkoholiske drikke) inviterer festrummet til en kollektiv atmosfærisk projektion, som samstemmer de deltagendes følelser i et lystfyldt leje.

Det er en væsentlig dimension i den almene æstetiseringstendens, at kulturindustrien i produktionsoffentlighedens modalitet søger at udbrede disse træk fra det særskilte festrum til det kollektive betydningsrum i sin helhed. I denne version repræsenterer æstetiseringstendensen et generaliseret festpostulat, der appellerer bredt til umiddelbare, diffuse behov for konfliktfri intensitet og kolorit på en monoton hverdag, men som på basis af det behageliges æstetik blot bekræfter standardiserede matricer for positive, stemningsfyldte oplevelser. Denne harmoniserende atmosfæriske projektion danner i vid udstrækning æstetisk klangbund under praksis i den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed som det element, som den almene kamp om opmærksomhed i tiltagende grad foregår i. Dette forhold kommer f.eks. anskueligt til udtryk i politikeres udbredte deltagelse i underholdningsudsendelser i medierne. Her får politikerne i et offentligt rum, der genremæssigt er fastlagt på at facilitere fællesskab, fest og hygge, og som derfor er støvsuget for politisk konfliktmateriale, lejlighed til at markedsføre sig som på en gang privatpersoner og offentlige identifikationsfigurer i øjenhøjde, der f.eks. kan danse, synge, blive skilt og lave mad som alle andre – og som på denne konto høster en apolitisk, stemningsbåren sympatigevinst.

Denne æstetiseringsform fremelsker konsumenter snarere end samfundsborgere. Den bidrager til at afpolitisere den politiske proces og svække den kollektive politiske erfaringsdannelse og reducerer dermed den politiske kulturs evne til at tolerere modsætninger og håndtere konflikter dialogisk, når de af og til bryder igennem de atmosfæriske harmoniseringer. Den politiske diskurs' mulighed for at skabe betydning på sine egne præmisser trues med andre ord af denne tendens.

Men heller ikke på det atmosfæriske niveau er det behageliges æstetik med dens appel til umiddelbar sanselig lyst og længsler efter harmonisk sammensmeltning med verden nødvendigvis enerådende som princip for betydningsdannelse. Også her eksisterer der muligheden af at bearbejde de følelser, som de generelle stemningsmatricer vækker og kanaliserer, i mere realitetsdygtig retning.⁷ Invitationen til atmosfærisk dialog kan f.eks. gestaltes flertydigt og således appellere til den reflekterende dømmekraft i regi af det skønnes eller det sublimes æstetik. Den æstetiske diskurs' potentiale for kritisk refleksion og udfordring af etablerede betydningsdannelser ville på denne måde kunne realiseres i en overskridelse af de standardiserede stemningsmatricer, idet de vakte følelser bringes i samspil med forstanden og potentielt med den politiske dømmekraft. Herved åbnes der for en mere nuanceret og reflekterende indsigt i de reelle muligheder og begrænsninger med hensyn til erfarings- og interessefællesskab, der kendetegner det kollektive betydningsrum og den givne sociopolitiske konstellation. Kunstneriske interventioner i byrummet, der udfordrer produktionsoffentlighedens hegemoni og søger at åbne rummet for diversitet og dialogiske offentlighedsformer, er eksempler herpå.

Æstetiseringstendensens atmosfæriske niveau omfatter endvidere et særligt fænomen, som vi i mangel på bedre betegnelser kan kalde "tidsånden".⁸ Her er ikke tale om en reminiscens fra Hegels historiefilosofi, men derimod om et forsøg på begrebsligt at indfange det uhåndgribelige, men ikke desto mindre reelle forhold, at selve adgangen til den offentlige opmærksomhed periodisk er kendetegnet ved en markant selektivitet, hvis skiftende principper snarere forekommer begrundet i stemningsbåren æstetisk fascination end i saglighed og fornuftsraisonnementer.

⁷ Se også Ilka Becker: "Einblendung" in Tom Holert (red.): *Imagineering*, Köln: Oktagon Verlag 2000.

⁸ Se også udredningen i Henrik Kaare Nielsen: *Æstetik, kultur og politik*, op.cit., s. 129ff.

Der er ikke til enhver tid tale om en markant tidsånd, og når fænomenet kommer i stand, er det ikke nødvendigvis afgrænset til det politiske praksisfelt, men kan også gøre sig gældende i forbindelse med mode- og livsstilmæssige, ideologiske, teoretiske, kunstneriske og almenkulturelle orienteringer. Større udsving i den dominerende orientering på disse diskursive felter vil også altid være ledsaget af mere eller mindre udfoldede argumentative begrundelser, men hvis man vil forstå, hvorfor én type argumentation på et bestemt tidspunkt har højstatus, mens en anden – sagligt set ligeså kvalificeret – argumentation automatisk er dømt ude, samt hvorfor positionerne på et andet tidspunkt kan være byttet om, er det udsvingenes dimension af tidsånd, man skal have fat i.

Tidsånden fungerer efter den atmosfæriske projektions principper: den udstyrer bestemte positioner i det kollektive betydningsrum med en sanselig-emotionel, fantasimæssig merværdi, en potenseret stemningskvalitet, der på ubestemt vis profilerer disse positioner og forbinder dem med en aura af suverænitæt, der lover lystfyldt samklang med verden. Tidsånden udstikker med andre ord rammerne for et bredt appellerende fascinationsfællesskab baseret på det behageliges æstetik eller på den idiosynkratiske doms afgrænsningsprincipper. Råstoffet i dannelsen af tidsånden er den kulturaliseringstendens, som blev beskrevet i arbejdsrapport 1, altså den mangfoldighed af dynamiske, men i udgangspunktet amorfe identitetsmæssige søgeprocesser, som individualiseringen og aftraditionaliseringen af samfundslivet udmønter sig i.

Som det blev pointeret i arbejdsrapport 1, kan identitetsmæssige søgeprocesser principielt trække på såvel kognitive som moralske og æstetiske diskurser; men en tidsånd skabes, når den æstetiske dimension af disse søgeprocesser danner kollektive fascinationsmønstre og smagsorienteringer, der opnår en temporær hegemonisk position i offentligheden. Når en sådan æstetisk profileret, samordnende kanalisering af en dimension af større befolkningsgruppers identitetsarbejde undertiden kommer i stand, virker den stærkt rammesættende for, hvilke praksisformer og betydningsdannelser der har medvind og nyder højstatus i det

offentlige rum – og hvilke der har problemer med overhovedet at blive taget ad notam. Tidsånden udgør således en æstetisk kontekstfaktor, der danner vilkår for såvel det individuelle identitetsarbejde som den samfundsmæssige betydningsdannelse i bred forstand.

Tidsånden opstår og forandrer sig i samspil med de samfundsmæssige rammebetingelser. Et afgørende spørgsmål er således, hvilke samfundsområder der på det givne tidspunkt er kendetegnet ved grøde og fremdrift, og som der derfor udgår en markant social dynamik fra. Disse prospererende samfundsområder tiltrækker sig stor opmærksomhed i det politiske liv, i medierne og i den menige borgers fantasivirksomhed, hvor tilknytning til et sådant dynamisk felt forbindes med positive fremtidsforventninger og social prestige. De aktører, der er centralt placeret i dette kulturelle kraftfelt, tilskrives på denne baggrund en generaliseret højstatus som samfundets trendsættere, hvis selvfremstilling og smagspræferencer gælder som "tidens svar" på de kollektive orienteringsproblemer. Så længe fremdriften og succesen består, udgår der en selvforstærkende, atmosfærisk appel herfra, som ikke er indholdsmæssigt defineret, men netop over tiltrækning og overbeviser via sin æstetiske fascinationskraft.

Disse dynamiske kraftfelter kan opstå i forskelligt regi. Mest oplagt i markedsregi, hvor kraftig økonomisk vækst samt højnede forbrugs- og beskæftigelsesmuligheder hyppigt kan forlene de givne vækstbrancher med en fantasimæssig merværdi. Illustrative eksempler er de sene 1990'eres "hype" omkring IT-industrien og de ligefrem messianske perspektiver for hele kultur- og samfundsudviklingen, som det digitale grej i en kollektiv atmosfærisk projektion blev gjort til bærer af. Eller 00'ernes boligboble, hvor friværdiens eksponentielle stigningstakt bidrog til en euforisk, konsumistisk tidsånd – i det mindste blandt boligejere – der blev heftigt sekunderet af politikere, finanssektor og massemedier. Den hegemoniske, fantasibårne tilskrivning af en positivt ladet merbetydning til IT-industri og boligmarked gjorde det i de pågældende perioder på

det nærmeste umuligt at trænge igennem med kritisk argumentation – eller blot eftertanke – i offentligheden.

Også i regi af statsmagten kan der undertiden opstå et dynamisk kraftfelt, som giver næring til en tidsånd. Eksempelvis var den omfattende udbygning af velfærdsstaten i 1960'erne og de tidlige 70'ere og den hermed forbundne vækst i beskæftigelsen og højnelse af den almene levestandard ledsaget af en kollektiv fremskridtstro, som med hensyn til fascinationskraft kunne måle sig med de ovennævnte eksempler fra markedskonteksten.

Endvidere var Anders Fogh Rasmussens regeringstid i 00'erne i lange perioder båret af en magtfascineret tidsånd: Når Fogh rutinemæssigt affejede enhver kritik med "Der er ikke noget at komme efter", skete det rent magtteknisk på basis af hans sikre flertal i Folketinget samt med støtte i periodens langvarige økonomiske højkonjunktur. Men når denne debatdræbende praksis i medierne og offentligheden ikke mødte en mere omfattende, principiel modstand, skyldtes det tillige, at den magtfuldkomne selviscenesættelse og den handlekraftige, intimiderende fremfærd mod både indre og ydre fjender i lange perioder lod regeringen fremstå som usårlig og som en ubetinget succes på sine egne præmisser. Omkring en så monolitisk magtrepræsentation kan der opstå en hegemonisk atmosfærisk projektion, der netop beror på æstetisk fascination af den skarpt profilerede magtudøvelse og den polariserende stemningskvalitet, der udgår herfra. Alternativ eller kritisk argumentation er derfor ikke blot med hensyn til parlamentarisk styrke, men også i det atmosfæriske udgangspunkt ringe stillet. Denne polariserede atmosfære var endvidere i 00'erne forbundet med den tendentielt paranoide tidsånd, der i form af xenofobiske strømninger og vildtvoksende statslig overvågningsaktivitet satte sit tydelige præg på den politiske udvikling i de vestlige lande i kølvandet på terrorangrebet på USA den 11. september 2001.

Endelig kan der opstå en tidsånd i regi af civilsamfundsmæssige bevægelser, som det f.eks. var tilfældet i de sene 1960'eres og tidlige 70'eres kulturelle

og politiske opbrud. Også her var der som stemningsmæssig klangbund under de konkrete opgør med autoriteter og overleverede magtstrukturer tale om etableringen af en hegemonisk atmosfærisk projektion, som omgav det antiautoritære oprør og de hertil hørende forestillinger om alternative livsformer og samfundsstrukturer med en positiv fascination og fortrængte mere traditionelle politiske og kulturelle positioner til en uglamourøs randeksistens.

Politik kan vel at mærke ingenlunde reduceres til atmosfære og tidsånd – den handler altid i sin kerne om konkrete kampe og reflektiv organisering af magt og interesser. Men når der eksisterer en hegemonisk tidsånd, spiller den ikke desto mindre en væsentlig rolle som kontekstfaktor for den politiske proces, for så vidt som politiske temaer og positioner, som er begunstiget af tidsåndens fascinationskraft, i udgangspunktet har nemmere ved at opnå opmærksomhed og placere sig i en styrkeposition end andre.

I sig selv er tidsånden imidlertid ikke reflektiv eller dialogisk i hverken den alment ræsonnerende eller den konkret behovsreflekterende offentlighedsmodalitets forstand. Som det gælder for det behageliges æstetik og den idiosynkratiske dom i almindelighed, udveksler tidsåndens atmosfæriske projektion ikke med den politiske dømmekraft, den bidrager ikke til myndiggørelse og reflekterende erfaringsdannelse og er hermed heller ikke konstituerende for realitetsdygtige politiske fællesskaber. Den fremtræder snarere i sin flygtighed som en uudgrundelig, skæbnebestemt dørvogter til den offentlige opmærksomhed. Når en tidsånd gør sig gældende, udgør den et generelt vilkår for den politiske proces, men den kommer i et demokratiseringsperspektiv mest markant til udtryk i form af sin selektive prægning af adgangen til den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed, idet dens æstetiske fascinationsfilter dermed har stor betydning for civilsamfundsmæssige positioners muligheder for at slå igennem og opnå politisk-indholdsmæssig opmærksomhed og indflydelse.

De sociale kontekstfaktorerens betydning

Som det indledningsvis blev pointeret, optræder æstetiske interventioner i den politiske proces i forskellige varianter og i forskellige vægtningsforhold til den politiske diskurs – altsammen med ganske forskelligartede perspektiver for karakteren af den kollektive erfaringsdannelse og den politiske kultur. Ultimativt kan en totalitært orienteret æstetisering af politikken i kombination med kaotiske opbrud i de politiske og økonomiske magtrelationer således – som vi f.eks. så det i Tyskland i 1930'erne – være medkonstituerende for antidemokratiske massebevægelser og bidrage til en tilbagerulning af en demokratisk politisk kultur.

I relativt stabile senmoderne demokratiske samfund som det danske er æstetisering ganske vist et vilkår for politisk kommunikation, men det er forfejlet at beskrive den som en entydig, determinerende og statisk tilstand i den politiske offentlighed i senmoderniteten. Det er også her i høj grad dynamiske, sociale kontekstfaktorer, der er afgørende for, hvilken vægt de æstetiske appeller har i den parlamentsorienterede massemedieoffentlighed, og hvilken type betydningsdannelse der er fremherskende.

Som Jørgen Goul Andersen pointerer som en overordnet konklusion på Magtudredningens vælgerundersøgelser, synes det således at være et grundmønster i samtidens danske politik, at det, der til enhver tid optager vælgerne, er de samfundsmæssige problemer, som på det givne tidspunkt ikke er løst. Når der findes en løsning på disse problemer, flytter problembevidstheden videre til nye uløste problemer, og massemediernes iscenesættelse af politikken spiller først og fremmest en dagsordensættende rolle, når det ikke er de tunge politiske emner som økonomi, fordelingspolitik og arbejdsløshed, der er problemet.⁹

Relateret til terminologien og tankegangen i det ovenstående betyder dette grundmønster, at den æstetiserede appel – og den værdipolitiske, for den sags skyld – kun kan opnå en dominerende status i den politiske proces på betingelser, hvor der er indgået klare og stabile kompromiser omkring de basale sam-

⁹ Jørgen Goul Andersen in Lise Tøgeby: *Man har et standpunkt ...*, op.cit. s. 39ff.

fundsmæssige magt- og fordelingskonflikter, og hvor der altså er tilstrækkelig ro på disse områder til, at de ikke trænger sig på som problemer i borgernes bevidsthed. På sådanne betingelser kan den æstetiske appel øve stor indflydelse på den offentlige meningsdannelse, og det vil da være afgørende for den kollektive erfaringsdannelses karakter, hvilken type æstetisering der er tale om: Er appellen åben eller lukket? Har henvendelsen monologisk eller dialogisk karakter? Betjener den sig af det behageliges, det skønnes eller det sublimes æstetik? Spilles der op til den politiske dømmekraft?

Hvis der omvendt kommer opbrud i kompromiserne på økonomiens og fordelingspolitikens områder, dynamiseres de hertil knyttede problemer i borgernes bevidsthed, den politiske diskurs trænger i forgrunden, og den æstetiske diskurs nedtones til ledsagemusik. I takt med udviklingen i den offentlige debats sociale kontekstfaktorer foregår der således en løbende hegemonisk forskydning mellem den politiske og den æstetiske diskurs med hensyn til, efter hvilke principper det samfundspolitiske betydningsunivers konstitueres.

00'ernes tilsyneladende selvkørende og problemfri bobleøkonomi gav således komfortabelt spillerum for æstetiske og værdipolitiske appeller, mens denne type betydningsdannelser siden finanskrisens start i 2008 og den heraf følgende reaccentuering af de økonomiske og fordelingspolitiske spørgsmål synes at have spillet en lidt mindre fremtrædende rolle i den politiske proces.